

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol.2 N.1

2026

**International Journal of
Contemporary Scientific
and Technical Research**

Volume 2 Issue 1

2026

**Zamonaviy ilmiy-texnik
tadqiqotlar xalqaro jurnali**

1-son

2026

**Международный журнал
современных научно-**

технических

исследований

Том 2 Выпуск 1

2026

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay'ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O'zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O'zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© "O'zMU Jizzax filiali" – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko'chasi, 259-uy.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GRAMMATIK KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Turakulova Lola Xamidjanovna
Turon International School, o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari yoritilgan. Unda grammatik kompetentlik tushunchasining mazmuni, uning ona tili ta'limidagi o'rni, boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqiy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada grammatik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv, yosh xususiyatlarini hisobga olish, didaktik tamoyillarga tayanish hamda o'quvchilarning amaliy nutqiy faoliyatini rivojlantirish masalalari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida grammatik kompetentlikni rivojlantirish o'quvchilarning to'g'ri, ravon va mantiqiy fikrlashini, yozma va og'zaki nutq madaniyatini shakllantirishda muhim pedagogik omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, grammatik kompetentlik, ona tili ta'limi, kompetensiyaviy yondashuv, grammatik bilim, nutqiy faoliyat, pedagogik asoslar, didaktik tamoyillar.

ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Туракулова Лола Хамиджановна
Turon International School, преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретико-педагогические основы формирования грамматической компетентности у учащихся начальных классов. Раскрывается содержание понятия грамматической компетентности, определяется её роль в обучении родному языку и значение в развитии устной и письменной речи младших школьников. Особое внимание уделяется компетентностному подходу, учёту возрастных особенностей учащихся, использованию дидактических принципов и развитию практической речевой деятельности. В статье обосновывается, что формирование грамматической компетентности в начальном образовании является важным условием развития правильной, связной и логически последовательной речи, а также повышения языковой культуры учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, грамматическая компетентность, обучение родному языку, компетентностный подход, грамматические знания, речевая деятельность, педагогические основы, дидактические принципы.

THEORETICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING GRAMMATICAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

Turakulova Lola Xamidjanovna
Turon International School, Teacher

Abstract

This article examines the theoretical and pedagogical foundations for developing grammatical competence in primary school pupils. It discusses the essence of grammatical competence, its role in mother tongue education, and its importance in the development of pupils' oral and written speech. The article also analyzes the competence-based approach, consideration of pupils' age-related characteristics, reliance on didactic principles, and the development of practical speech activities. It is substantiated that the formation of grammatical competence in primary education is an important pedagogical factor in developing pupils' accurate, coherent and logical speech, as well as improving their language culture.

Keywords: primary education, grammatical competence, mother tongue education, competence-based

approach, grammatical knowledge, speech activity, pedagogical foundations, didactic principles.

Boshlang'ich ta'lim bolaning keyingi o'quv faoliyati uchun mustahkam asos yaratadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchida o'qish, yozish, fikrlash, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ifodalash ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning grammatik bilimlarini to'g'ri shakllantirish alohida ahamiyatga ega.

Grammatik kompetentlik o'quvchining til qoidalarini bilishi, ularni nutqda to'g'ri qo'llay olishi, so'z va gaplarni mazmunan hamda grammatik jihatdan to'g'ri tuzishi bilan bog'liq. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun grammatik qoidalarni faqat yodlab olish yetarli emas. U bu qoidalarni amaliy nutqda qo'llay bilishi, gap tuzishda, matn yaratishda va fikr bildirishda ulardan foydalana olishi zarur.

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarni tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini aniq bayon qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashga e'tibor kuchaymoqda. Bu esa ona tili darslarida grammatik materiallarni o'qitishga yangicha yondashishni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, qiziqishlari va qabul qilish imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir.

Grammatik kompetentlikni shakllantirishda o'qituvchining metodik mahorati, darsda tanlangan usul va vositalar, mashq va topshiriqlarning mazmuni katta o'rin tutadi. Agar grammatik mavzular hayotiy misollar, qiziqarli topshiriqlar va o'quvchining faol ishtirokini ta'minlovchi mashg'ulotlar orqali o'rgatilsa, o'quvchilar til qoidalarini osonroq o'zlashtiradi. Bunday yondashuv ularning nutqiy faolligini ham oshiradi.

Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslarini o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki grammatik bilimlar o'quvchining savodxonligi, nutq madaniyati va umumiy tafakkurining rivojlanishi bilan bevosita bog'liq.

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirishning mazmuni, pedagogik ahamiyati va asosiy yondashuvlari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirish masalasi ona tili ta'limi metodikasi, bolalar nutqini rivojlantirish, tilni amaliy qo'llash va kompetensiyaviy yondashuv bilan bevosita bog'liqdir. Bu yo'nalishda bir qator ilmiy-metodik manbalarda muhim fikrlar bildirilgan.

K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva va Sh. Sariyevlarning "Ona tili o'qitish metodikasi" nomli asarida boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishning maqsadi, mazmuni va usullari keng yoritilgan. Mualliflar ona tili metodikasini o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish, nutqni rivojlantirish, o'qish va yozish, grammatika hamda imloni o'zlashtirish bilan bog'liq fan sifatida izohlaydilar. Bu fikr mavzu uchun muhim, chunki grammatik kompetentlik ham aynan grammatik bilimlarni nutqda to'g'ri qo'llash orqali shakllanadi. Demak, boshlang'ich sinfda grammatika alohida qoidalar yig'indisi sifatida emas, balki o'quvchining nutqiy faoliyati bilan bog'liq holda o'rgatilishi kerak.

L.S. Vygotskiyning "*Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*" asarida bolaning rivojlanishida ta'lim, muloqot va kattalar rahbarligining o'rni alohida ta'kidlanadi. Vygotskiy qarashlariga ko'ra, bola bilimni yolg'iz holda emas, balki o'qituvchi, tengdoshlari va ijtimoiy muhit bilan muloqot jarayonida egallaydi. Bu yondashuv grammatik kompetentlikni shakllantirishda ham muhimdir. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchisi grammatik qoidani faqat eshitib yoki yodlab emas, balki gap tuzish, savol-javob qilish, matn ustida ishlash va xatolarini tuzatish orqali yaxshi o'zlashtiradi.

D. Hymesning "*On Communicative Competence*" nomli ishida tilni bilish faqat grammatik qoidalarni bilish bilan cheklanmasligi, balki undan real muloqotda to'g'ri foydalanish ham zarurligi ko'rsatib berilgan. Bu g'oya boshlang'ich ta'lim uchun ham juda mos keladi. Chunki o'quvchi so'z turkumlari, gap bo'laklari yoki grammatik shakllarni bilishi mumkin, lekin ularni o'z nutqida to'g'ri ishlata olmasa, bu bilim yetarli natija bermaydi. Shuning uchun grammatik kompetentlikni shakllantirishda o'quvchini ko'proq gap tuzishga, fikr bildirishga, kichik matn yaratishga va o'z xatosini anglashga o'rgatish lozim.

N. Chomskiyning "*Aspects of the Theory of Syntax*" asarida til tizimi, grammatik tuzilma va insonning grammatik qoidalarni egallash qobiliyati nazariy jihatdan asoslangan. Ushbu asarda tilning ichki tuzilishi va gap qurilishi masalalariga e'tibor qaratiladi. Bu manba mavzu uchun shuni anglatadiki, grammatik kompetentlik oddiy yodlash natijasida emas, balki til birliklari orasidagi bog'lanishni tushunish orqali shakllanadi.

Boshlang'ich sinfda bu jarayon murakkab nazariya shaklida emas, sodda misollar, ko'rgazmali topshiriqlar va amaliy mashqlar orqali olib borilishi kerak.

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirishda uch jihat muhim hisoblanadi: grammatik bilim berish, bu bilimni nutqda qo'llashga o'rgatish va o'quvchining yosh xususiyatlariga mos metodlardan foydalanish. Shu sababli ona tili darslarida grammatik mavzular hayotiy misollar, muloqotga asoslangan topshiriqlar, yozma va og'zaki mashqlar bilan bog'lab o'rgatilsa, ta'lim samaradorligi oshadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolani tayyorlashda nazariy tahlil metodidan foydalanildi. Ushbu metod boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirishga oid ilmiy-pedagogik qarashlar, metodik yondashuvlar va mavjud adabiyotlarda berilgan fikrlarni o'rganishga xizmat qildi.

Nazariy tahlil jarayonida grammatik kompetentlik tushunchasining mazmuni, uning boshlang'ich ta'limdagi o'rni, ona tili darslarida grammatik bilimlarni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, nutqiy rivojlanishi va grammatik qoidalarni amaliy qo'llash imkoniyatlari tahlil qilindi.

Maqolada asosiy e'tibor grammatik kompetentlikni faqat qoidalarni yodlash orqali emas, balki o'quvchining og'zaki va yozma nutqida ularni to'g'ri qo'llay olishi orqali shakllantirish zarurligini asoslashga qaratildi. Shu sababli nazariy tahlil metodi mavzuning pedagogik mohiyatini ochib berish, mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirish va mualliflik xulosalarini shakllantirish imkonini berdi.

Muhokama va natijalar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirish ona tili ta'limining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchi til qoidalarini yaxshi tushunsa, o'z fikrini to'g'ri va ravon ifoda eta oladi. Grammatik bilimlar o'quvchining yozma va og'zaki nutqida aniq ko'rinadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda grammatik mavzularni sodda, tushunarli va amaliy tarzda o'rgatish zarur.

Muhokama jarayonida ma'lum bo'ldiki, grammatik kompetentlik faqat qoidalarni bilish bilan cheklanmaydi. O'quvchi so'zlarni to'g'ri tanlashi, gapni mazmunan va grammatik jihatdan to'g'ri tuzishi, o'z fikrini izchil bayon qilishi ham muhimdir. Demak, grammatik kompetentlik bilim, ko'nikma va amaliy nutqiy faoliyat birligida shakllanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari grammatik qoidalarni ko'pincha tayyor ta'riflar orqali emas, balki misollar, mashqlar va hayotiy vaziyatlar orqali yaxshi o'zlashtiradi. Masalan, so'z turkumlari, gap bo'laklari yoki imlo qoidalari o'quvchiga faqat tushuntirilsa, ular tez unutilishi mumkin. Agar bu mavzular rasmlar, savol-javoblar, kichik matnlar va amaliy topshiriqlar bilan bog'lansa, o'quvchi ularni yaxshiroq tushunadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, grammatik kompetentlikni shakllantirishda o'qituvchining metodik yondashuvi katta ahamiyatga ega. Darsda o'quvchi faol ishtirok etsa, mustaqil gap tuzsa, matn bilan ishlasa va o'z xatosini tuzatishga o'rgansa, unda grammatik bilimlar mustahkamlanadi. Bu jarayonda o'qituvchi faqat qoida tushuntiruvchi emas, balki o'quvchini fikrlashga yo'naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Mavzu yuzasidan olib borilgan nazariy tahlil natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirish uchun bir necha muhim pedagogik shartlar zarurligi aniqlandi. Birinchidan, grammatik materiallar o'quvchining yoshi va tushunish darajasiga mos bo'lishi kerak. Ikkinchidan, har bir grammatik qoida amaliy mashqlar bilan mustahkamlanishi lozim. Uchinchidan, o'quvchida o'z fikrini to'g'ri ifodalashga ehtiyoj uyg'otilishi zarur. To'rtinchidan, darsda og'zaki va yozma nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlar ko'proq qo'llanilishi kerak.

Shu asosda aytish mumkinki, grammatik kompetentlikni shakllantirishda an'anaviy tushuntirish usulining o'zi yetarli emas. Unga qo'shimcha ravishda suhbat, amaliy mashq, mustaqil ish, ijodiy topshiriq, matn ustida ishlash kabi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv o'quvchini darsda faol bo'lishga, o'ylashga va o'z fikrini mustaqil bayon qilishga o'rgatadi.

Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirish quyidagi jihatlar bilan bog'liq ekani ma'lum bo'ldi: grammatik bilimlarni tushunarli berish, ularni nutqiy faoliyat bilan bog'lash, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, mashq va topshiriqlarni hayotiy misollar asosida tashkil etish. Bu omillar o'quvchilarning savodxonligi, nutq madaniyati va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga

xizmat qiladi.

Umuman olganda, boshlang'ich sinflarda grammatik kompetentlikni shakllantirish uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayondir. Bu jarayonda o'quvchi avval sodda grammatik tushunchalarni o'zlashtiradi, keyin ularni gap va matn tuzishda qo'llay boshlaydi. Shuning uchun grammatik ta'lim bolaning nutqiy rivojlanishi bilan birgalikda olib borilishi kerak.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik kompetentlikni shakllantirish ona tili ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki grammatik bilimlar o'quvchining to'g'ri yozish, ravon gapirish, fikrini aniq ifodalash va matn tuzish ko'nikmalari bilan bevosita bog'liq. Maqoladagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, grammatik kompetentlik faqat qoidalarni yodlash orqali shakllanmaydi. O'quvchi grammatik qoidalarni tushunishi, ularni og'zaki va yozma nutqda to'g'ri qo'llay olishi kerak. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda grammatik mavzularni sodda misollar, amaliy mashqlar, savol-javoblar va matn ustida ishlash orqali o'rgatish samarali hisoblanadi. Shuningdek, grammatik kompetentlikni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Dars jarayonida o'quvchi faol ishtirok etsa, mustaqil fikr bildirsa, gap va kichik matnlar tuzsa, o'quvchining grammatik bilimlari mustahkamlanadi. Bu esa o'quvchining nutq madaniyati va savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining grammatik kompetentligini shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan pedagogik jarayondir. Bu jarayonda grammatik bilim, nutqiy ko'nikma va amaliy faoliyat o'zaro bog'liq holda tashkil etilsa, ona tili ta'limining samaradorligi oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.
2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 1978.
3. Hymes D. H. On Communicative Competence // Pride J. B., Holmes J. (eds.). Sociolinguistics. – London: Penguin, 1972. – P. 269–293.
4. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge (MA): MIT Press, 1965.